

УДК 392:502.175 (477) (043.3)

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-3>**Шевель Анжеліка Олександрівна**

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Сумського національного аграрного університету
вул. Герасима Кондратьєва, 160, м. Суми, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИЕНТРОПІЙНОЇ ФУНКЦІЇ КУЛЬТУРИ В НЕПЛЮЄВСЬКОМУ БРАТСТВІ

Актуальність проблеми. Сьогодні відбувається пошук базових цінностей людства, нових зразків духовності, які змогли б об'єднати на єдиних засадах народи, нації, релігії в ситуації розмитості моральних критеріїв в наявному полікультурному національному просторі, що може функціонувати на основі загальнолюдських принципів співіснування людства.

У ХХ ст. актуалізувалися пошуки в таких напрямках дослідження, як загальна теорія систем, синергетичні принципи функціонування самоорганізованих систем з вузловими поняттями «ентропія-антиентропія». У таких дослідженнях на перший план виходять елементи невпорядкованості, нелінійного розвитку соціально-економічні прогнози та управлінські рішення.

Мета дослідження – проаналізувати реалізацію антиентропійної функції культури в Неплюєвському братстві.

Методи дослідження: аналіз понять і категорій, що стосуються предмету дослідження, синтез характеристик і визначень, конструктивний метод, компаративістський метод, метод узагальнення та описовий метод.

Результати дослідження. Проаналізовано реалізацію антиентропійної функції культури в Неплюєвському братстві, показано, що братчики своєю творчою діяльністю перетворювали і впорядковували навколишню дійсність, створювали щось нове, оригінальне, різко розширюючи тим самим масштаби свого цілеспрямованого антиентропійного впливу на навколишній світ.

Ключові слова: антиентропія, ентропія, Неплюєвське братство, соціальна ентропія, сенс-процес, соціальне буття, термодинаміка.

Вступ. Поняття «ентропії» пододало тривалий шлях свого становлення, започаткувавшись у природознавчих науках у ХІХ ст., у загальній теорії систем, що згодом було запозичене синергетикою, теорією інформації, де були серйозні спроби виділити закономірності ентропійних процесів, що мають місце не тільки в природних явищах, але і в ідеології, політиці, економіці, культурі.

Поняття «ентропії» введено вперше Р. Клаузіусом у 1865 р. у термодинаміці для визначення міри незворотного розсіювання енергії невірноваженої термодинамічної системи. Ентропія є фундаментальним поняттям Другого початку термодинаміки, яке може бути сформульовано декількома способами. У формулюванні Р. Клаузіуса воно звучить так: «Енергія Всесвіту постійна; ентропія ж прагне до максимуму» [1, с. 11].

У нашому дослідженні ми беремо за основу поняття «соціальна ентропія». Одна з точок зору на соціальну ентропію зводиться до тези про постійне збільшення різноманіття соціального світу та матеріальних можливостей суспільства, що є важливими для реалізації постійно зростаючих потреб людства. Чим більше економічного, політичного, культурного зростання, споживчого розмаїття, видів соціальних послуг, комунікативних можливостей, тим більшим є у людини вибір у самореалізації, гармонізації життя. Обґрунтовуючи таке тлумачення, С. Хайтун вважає «помилковим отождолення ентропії з хаосом». Але, на думку українського дослідника О. Радзівілла, недолік такого підходу в тому, що протилежне за змістом поняття «негентропійності» не відмежовується за змістом від ентропії, але спрямоване на стабілізацію якостей соціальної системи як протиположним системним проявам, інноваційним елементам, що потенційно загрожують її збереженню та відтворенню. Стійкість такої системи

усе більше тримається на репресивних апаратах держави, урівноважених нормативно-правовими принципами. Протилежна точка зору ближче до первинного сенсу ентропії в плані перманентного поглиблення кризового стану суспільства, що має місце в дослідженнях, для яких ентропія є ключовим сегментом розпаду та трансформації розвинених соціальних систем з демократичними основами управління [4].

Метою та завданнями статті є трактування термінів «ентропія» та «антиентропія», розкриття значення антиентропійних процесів у процесі відродження гуманістики української культури, аналіз реалізації антиентропійної функції культури в Неплюєвському братстві.

Методи дослідження. Методологією дослідження постає категоріальний апарат соціальної філософії. Залучення таких загальнонаукових та філософських методів, як аналіз понять і категорій, що стосуються предмету дослідження, синтез характеристик і визначень, сприятимуть глибшому розумінню специфіки досліджуваної проблеми. Були використані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також такі спеціальні методи: конструктивний метод, що полягає у з'ясуванні загальних принципів розгортання певного явища; компаративістський метод було використано для співставлення основних підходів щодо тлумачення понять «ентропія» та «анти ентропія» в межах різних соціально-філософських підходів; метод узагальнення та описовий метод дозволили опрацювати фактичний матеріал дослідження.

У сучасній філософській науці проблеми соціальної ентропії вивчають дослідники В. Алтухов, А. Ахієзер, Є. Князев, С. Курдюмов, В. Стьопін, В. Руднева та інші. Ними осмислено нові ієрархії та рівні організації соціальних систем, які включають в себе елементи хаосу, невпорядкованості, самоорганізації соціальних рухів, що збільшують ентропійні процеси в суспільстві [5, с. 73].

Л. Бевзенко виділяє два найбільш поширених визначення ентропії. До них вона відносить визначення ентропії як заходу невпорядкованості, непередбачуваності системи, а також як заходу пов'язаності ступенів свободи системи: чим більше ступенів свободи, тим вище ентропія. Незважаючи на різні трактування, всі визначення мають загальний зміст: ентропія спрямована на руйнування, розпад, загибель наявної системи.

Оскільки ми розглядаємо соціальне буття як якусь тотальну цілісність, що самоорганізується, необхідне відповідне визначення соціальної ентропії, яке відображало б стан цієї цілісності і спрямованість її еволюції. Пошук деструктивних начал людського буття повинен йти в контексті його атрибутивних складників – свідомості, волі, комунікації, діяльності тощо. Самі по собі ці атрибути можна однозначно трактувати як ентропійні або негентропійні. Швидше вони висловлюють відкрити, незавершену, парадоксальну людську сутність, яка проявляє себе в соціальності. Свідомість може народжувати «чудовиськ», прагнення до свободи обертається «втечею від свободи», розширення зв'язків зі світом – перетворенням буття на «володіння», діяльність – вивільненням руйнівних людських потенцій тощо. Що ж є базовим формотворчим началом, що надає спрямованості, векторності людському життю? Таким початком, на думку І. Доннікової, виступає сенс.

Тут під сенсом дослідниця розуміє не результат пізнавальної діяльності людини, а процес, що передбачає включеність у світ, активна взаємодія з яким дає ефект розуміння. Сенс-процес є необхідною умовою самоствердження людини, становлення її як автономної одиниці буття з власної життєвої стратегії. У той же час він є вираженням відкритості людини, її «націленості» на світ, невіддільним від навколишнього природного і соціального простору. Сенс-процес надає людській активності не тільки усвідомлений, а й спрямований характер, визначаючи, в якій формі ця активність себе проявить і якими будуть її наслідки.

Таким чином, логічно було б визначити соціальну ентропію як процес саморуйнування соціального буття, пов'язаний з відсутністю смислу людського життя, але таке визначення було б не зовсім коректним. У реальності повна втрата сенсу – це скоріше крайність, ніж норма. Набагато частіше складається інша ситуація, коли для людини мають сенс явища, процеси, стани, які можна охарактеризувати одним словом – антилюдські. Спрямованість проти людини – саме це визначає сутність соціальної ентропії [2, с. 32].

Як пише український вчений Л.Г. Мельник, висловлюючись мовою фізиків, ентропія – це міра безладу в системі. Іншими словами, це міра руйнування системи, що вихлюпується в зовнішнє середовище. Здебільшого всі свої досягнення людство супроводжувало руйнуванням зовнішнього природного і соціального середовищ, звідки воно черпало необхідну для свого розвитку «вільну» енергію [3, с. 189].

Сьогодні в соціально-філософській науці існує цивілізаційний метод, який дає можливість осмислити людину насамперед як носія культури, певного способу життя, духовних та моральних цінностей, де визначено її місце та роль у контексті національних, ментальних природно-демографічних характеристик, зумовлених розширеним відтворенням людини. Соціокультурні особливості виступають пріоритетними в аналізі, що робить розвиток людини метою суспільства. Соціальна ентропія негативно впливає на етичний складник діяльності людей, а також на цілі, що ставить перед собою суспільство. Цілі стають аморфними, що позначається на результатах людської діяльності та морального стану соціальної системи. Варто погодитися з думкою Б. Спінози, що природа не призначає для себе ніяких цілей, у неї не існує понять добра та зла, проте всі кінцеві причини буття складаються тільки завдяки людським смислам. Наведена оцінка вказує на недолік прибічників загальної теорії систем, які не відрізняють природне буття від його соціальних закономірностей.

Соціальна ентропія має своїм джерелом духовну діяльність людини, яка містить у собі морально-ціннісний сенс. Завданням культури та філософії є формування простору людських сенсів щодо цілеспрямованості людського буття, формування ідеального образу майбутнього як стратегічного напрямку становлення людства. Але чи можна запобігти процесам поширення ентропії за допомогою державних або наддержавних інститутів? Україн важко говорити про базові цінності людства на підґрунті тоталітарних ідеологій, які змогли б об'єднати різноманітні народи та етноси з їх релігійним та культурним розмаїттям. Ентропія проявляється там, де відбувається процес деперсоніфікації людини через масову культуру, примусову комунікацію, віртуалізацію буття (особистого та суспільного), економічну глобалізацію, гендерну рівність тощо.

Прагнення людства до цілісного буття передбачає відтворення себе як частини цілого, чи то етнос, нація або спільнота за іншими ознаками. Не дарма в історичній ретроспективі спостерігається певна кореляція між сплесками духовного піднесення суспільства, посиленням відчуття єдності (на будь-якому підґрунті), власної окремоті та винятковості, усвідомлення свого призначення та трансцендентності з прагненням до суспільного (у тому числі демографічного) відтворення. Дух сучасної європейської культури супроводжується заглибленням у повсякденний прагматизм, завдяки чому руйнуються соціально-культурні ідеали, орієнтовані на повноту буття.

Ентропійні процеси в суспільних явищах реалізуються в громадянському суспільстві через соціальні рухи, професійні об'єднання, недержавні громадські організації, різноманітні спільноти, в тому числі віртуальні. Інформаційна, політична, культурна відкритість суспільства активізує життя громадян, забезпечує реалізацію ще більших свобод. Зазначений процес на етапі сучасного європейського суспільства свідчить про наростання хаосу в суспільстві, що виявляється в політичних та економічних кризах, послабленні моралі, непередбаченості подій та неможливості регуляції означених процесів звичними засобами, наслідком яких є дисгармонія суспільних відносин, що стає причиною соціального напруження. Результатом означеної невпорядкованості в розумінні суспільної мети є поглиблення процесів руйнації сімейних, релігійних, правових, моральних та інших соціокультурних структур. Слабшають і втрачають свою силу нормативно-правові імперативи, що супроводжується розпадом духовно-ціннісних компонентів світогляду, які зв'язували людей протягом минулих століть.

У сучасних розвинених європейських державах причиною активізації ентропійних процесів, на думку українського вченого В. Хміль, стає міграційний мультикультуралізм, коли етнічні осередки, або анклави, стають самодостатніми культурними утвореннями зі своєю релігією, звичаями, традиційними уявленнями про добробут. Самоізоляція спільнот, відокремленість від

панівної європейської культури руйнують особистість, прищеплюють чужинцю прагматизм та культ споживання як основні принципи смиследіяльності, не спонукають його ні до розвитку власної національної культури, ні до засвоєння європейських цінностей [5, с. 73].

Творячи, людина зазвичай руйнувала щось навколо себе. Багато етносів будували свою велич на кістках інших народів і виснаженні природних ландшафтів. Грандіозні звершення індустріальної епохи супроводжуються безпрецедентною експансією в природу і руйнуванням екосистем планети. Оперуючи художніми образами і значною мірою спрощуючи, можна сказати, що ентропія – це «чорна енергетика» дій людини, що несе матеріальне й інформаційне руйнування природних і соціальних систем. Продовжуючи в такому ж ключі, можна сказати, що більшість продуктів творчої діяльності несуть користь людині і тому умовно представляють нібито негативну ентропію, супроводжуються появою величезних «темних ентропійних плям» навколо.

Стосовно цього Неплюєвське Братство, засноване М.М. Неплюєвим у селищі Хрестовоздвиженське, що дивувало світ майже півстоліття (з 1881 до 1929 року) своєю організацією, моральними засадами та інноваціями, які набагато випередили час, було винятком. Так, Братство являло собою територіальний виробничо-поселенський комплекс (у сучасній термінології техно-соціо-поліс) з безпрецедентно високим технічним рівнем виробництва і якістю життя людей. Якщо і можна говорити про будь-які прориви, то це доречно зробити саме щодо Братства.

Умовно «світлі» відходи його діяльності багато разів перевищували «темні». Навіть банальні відходи виробничої та побутової діяльності тут навчилися максимально утилізувати, значною мірою мінімізуючи наслідки їх впливу на середовище. Крім того, Братство поставляло в соціальне середовище: освітні послуги (в братських школах, крім дітей братчиків, безкоштовно навчалися й інші діти); сформовані і освічені особистості – «уми» (близько половини вихованців братства йшло з нього, вирішуючи налагодити своє самостійне життя); інновації та інформацію (зокрема, тут були виведені десятки нових морозостійких сортів яблунь та груш); медичні послуги.

Фактично Братство (чисельність членів якого в різні часи можна порівняти з населенням невеликого села в 400–700 чоловік) подарувало світові стільки вчених, конструкторів, композиторів, художників, письменників, істориків, що цьому може позаздрити будь-яка область.

За всю історію Братства в ньому не зафіксовано жодного випадку крадіжки. Будинки братчиків потопали в зелені і квітах, а їх дозвілля проходило в тінистому парку серед каскаду озер.

У аномально страшних історичних умовах (дві революції, світова і громадянська війни) розвиток Братства неухильно йшов висхідною траєкторією. Завдяки технологіям, що синергетично ув'язували працю людини з її управлінським початком і силами природи, за всю історію Братства тут не було жодного випадку неврожаю. Урожайність сільськогосподарських культур у Братстві стабільно в 3–5 разів перевершувала показники навколишніх господарств.

У 1929 році радянська влада ліквідувала господарство Братства, а його жителі майже поголовно були звідси виселені [3, с. 191].

Результати. Сприятливий креативний вплив Хрестовоздвиженського братства на зовнішнє середовище проявлявся не тільки в просторі. Його цілющі промені простягалися на десятиліття в майбутнє, де і коли люди могли навіть не знати про те, що колись десь було якесь Братство, що втілювалось в життя вірою, працею, творчістю і любов'ю якихось братчиків. Щоб переконатися, що такий вплив через роки відбувається, досить відвідати сьгоднішнє Воздвиженське, постояти під віковими дубами та соснами колись доглянутого братнього парку, пройтися столітньою липовою алеєю, посадженою юними братчиками ще на зорі їх колиски. Братський сад, який вікова липова алея розділяє на чотири сектори, плодоносить і зараз, хоча він був поновлений у 1960–1970-ті роки. Отже, як бачимо, в Неплюєвському братстві ми спостерігаємо реалізацію антиентропії, тобто прагнення до порядку.

У процесі діяльності братчиків, передусім виробничо-трудова, відбувалася активна зміна предметів природи, матеріального і духовного життя суспільства з метою задоволення потреб людини, зростала впорядкованість навколишнього середовища і самих дій людини, отже, від-

бувалося зниження ентропії і збільшення антиентропійної сутності соціального буття. Який би вид діяльності – матеріальної, втіленої в створенні різноманітних матеріальних благ, соціальної, спрямованої на організацію суспільного життя і вдосконалення соціальних процесів, духовної, яка реалізується в інтелектуальних або художніх зусиллях, орієнтованих на творення духовних цінностей, – ми не розглядали, в кожному з них найбільшим антиентропійним потенціалом володіють елементи творчості. Саме своєю творчою діяльністю (а такий характер може мати будь-який вид діяльності) людина перетворює і впорядковує навколишню дійсність, створює щось нове, оригінальне, що раніше не існувало в природі, науці, культурі, освіті, медицині, спорті, політиці тощо, різко розширюючи тим самим масштаби свого цілеспрямованого антиентропійного впливу на навколишній світ.

Висновки. Вважаємо, що культура може бути представлена як специфічно людський спосіб самоорганізації, що протистоїть соціальному хаосу, тобто створює необхідні умови для існування людини і суспільства.

Чому саме культуру можна наділити винятково антиентропійною функцією? Адже в багатомірній і складній соціальній реальності будь-яке явище є неоднозначним за своєю роллю в людському житті, в одних ситуаціях сприяючи розвитку, а в інших активізуючи руйнівні потенції. В кінцевому підсумку ми є свідками того, як культурне розмаїття (релігій, традицій, ціннісних орієнтацій) стає джерелом сучасних міжнаціональних і міжрегіональних конфліктів. Культура є феноменом людського буття (можливо, єдиним!), позбавленим ентропійності, тобто здатності породжувати соціальний хаос.

Для самоорганізації життя людей важливі захисні, тобто людинотворчі потенції соціуму, які генеруються тільки в один спосіб буття – культуру. Іманентний зв'язок культури і людини дає підстави розглядати її як спосіб самоорганізації, що генерує смисловий зміст життя і створює «ціннісно-смисловий універсум» (С.Б. Кримський) – створює буття людини, що прагне до гармонії зі світом.

Список використаних джерел

1. Бабосов Е.М. Социальная деятельность и социальная энтропия. *Социологический альманах*. Выпуск 2. 2011. С. 11–25.
2. Донникова И.А. Социальная энтропия: культурологический аспект. *Интеллект. Особистість. Цивілізація*. Выпуск 9. 2011. С. 32–51.
3. Мельник Л.Г. «Машина времени» Н.Н. Неплюева (Социально-экономический анализ) : монография. Сумы : ИТД «Университетская книга», 2018. 368 с.
4. Радзівілл О.А. Причины зростання соціальної ентропії і соціологічно-правові засоби його стримування. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм*. Том 2. 2010. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3104>.
5. Хміль В.В. Ентропійний «вірус» демократії. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2012. Вип. 1. С. 73–79.

References

1. Babosov E.M. Sozialnaya deyatelnost i sozialnaya entropiya. *Socziologicheskij almanakh*. Выпуск 2. 2011. S. 11–25.
2. Donnikova I.A. Socialnaya entropiya: kulturologicheskij aspekt. *Intelekt. Osobistist. Civilizaciya*. Выпуск 9. 2011. S. 32–51.
3. Melnik L.G. «Mashina vremeni» N.N. Neplyueva (Soczialno-ekonomicheskij analiz) : monografiya. Sumy : ITD «Universitetskaya kniga», 2018. 368 s.
4. Radzivill O.A. Prichini zrostannya soczialnoyi entropiyi i socziologichno-pravovi zasobi jogo strimuvannya. *Naukovij visnik Institutu mizhnarodnikh vidnosin NAU. Seriya: ekonomika, pravo, politologiya, turizm*. Tom 2. 2010. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3104>.
5. Khmil V.V. Entropijnij «virus» demokratiyi. *Antropologichni vimiri filosofskikh doslidzhen*. 2012. Vip. 1. S. 73–79.

Shevel Anzelika Oleksandrivna

Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy and Social-Humanitarian Disciplines
Sumy National Agrarian University
160 Gerasim Kondratieva Str, Sumy, Ukraine

THE IMPLEMENTATION OF THE ANTI-ENTROPIC FUNCTION OF CULTURE IN THE NEPLUYEV BROTHERHOOD

The urgency of the problem. Today, the search for the basic values of humanity, new models of spirituality, which could unite peoples, nations, religions in the situation of blurring of moral criteria in the existing multicultural national space, which can function on the basis of human principles of coexistence of humanity.

In the twentieth century searches in such directions of research as the general theory of systems, synergetic principles of functioning of self-organized systems with nodal concepts "entropy-antientropy" were actualized. Such research highlights elements of disorder, non-linear development, socio-economic projections, and managerial decisions.

Purpose of the study – to analyze the implementation of the anti-entropic function of culture in the Nepluyev Brotherhood.

Research methods: analysis of concepts and categories related to the subject of the study, synthesis of characteristics and definitions, constructive method, comparative method, generalization method and descriptive method.

The results of the study. The realization of the anti-entropy function of culture in the Nepluyev Brotherhood. is analyzed, it is shown that the brothers transformed and ordered the surrounding reality with their creative activity, creating something new, original, thus dramatically expanding the scope of their purposeful anti-purpose world.

Key words: anti-entropy, entropy, Nepluyev Brotherhood, social entropy, meaning-process, social being, thermodynamics.